
НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

УДК 338.45.01

В. Л. МАЗУР,
*професор, доктор технічних наук,
член-кореспондент НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України
(Київ)*

ПРОБЛЕМИ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ *

На прикладах функціонування знакових підприємств металургії, машинобудування, титанової та хімічної промисловості, інших галузей економіки виявлено недоліки промислової політики в Україні, які несуть загрозу деіндустріалізації держави. Показано можливість підвищення ефективності діяльності великих об'єктів і галузей промисловості в разі прийняття органами державної влади економічно обґрунтованих рішень. Запропоновано ряд ефективних управлінських заходів, здатних забезпечити дотримання національних інтересів при реалізації промислової політики в Україні.

Ключові слова: промислова політика, економіка, металургія, металобрухт, машинобудування, енергетика, хімічна промисловість, розвиток, кадри.

V. L. MAZUR,
*Professor, Doctor of Techn. Sci.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Honored Worker of Science and Technique of Ukraine,
Principal Sci. Researcher,
Physico-Technological Institute of Metals and Alloys of the NAS of Ukraine
(Kyiv)*

PROBLEMS OF THE INDUSTRIAL POLICY IN UKRAINE

By some examples of the functioning of signed enterprises of the metallurgy, machine-building, titan industry, chemical industry, and other branches of the economy, the drawbacks of the industrial policy in Ukraine, which threaten the country to be deindustrialized, are revealed. The possibility to increase the efficiency of the functioning of great objects and branches of the industry in the case where the authorities make the economically grounded decisions is shown. A number of efficient managerial measures able to ensure the support of national interests at the realization of Ukraine's industrial policy are proposed.

Keywords: industrial policy, economy, metallurgy, scrap metal, machine-building, power industry, chemical industry, development, personnel.

Актуальність теми інституціональної зумовленості інноваційних процесів у промисловому розвитку для кожної держави багаторазово посилюється в умовах

© Мазур Валерій Леонідович (Mazur Valerii Leonidovych), 2016; e-mail: prof.vlm@ukr.net.

* Матеріал публікується в порядку дискусії, започаткованої академіком НАН України В.М. Гейцем статтею “Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України” // Економіка України. – 2014. – № 12. – С. 4–19.

світової фінансово-економічної кризи і форс-мажорних обставин, які склалися в Україні у зв'язку з подіями в Донбасі. Питанню промислової політики присвячено багато публікацій, проте практично всі вони стосуються теоретичних аспектів теми, що не дозволяє повною мірою оцінити на практиці можливість і ефективність реалізації зазначених у них підходів, положень та ідей.

Отже, **мета статті** — на прикладах функціонування конкретних галузей промисловості розкрити недоліки промислової політики в Україні та запропонувати шляхи подолання проблем, які виникли.

Наукові аспекти промислової політики

Теоретичні аспекти промислової політики детально розглядалися в наукових працях таких українських і зарубіжних науковців, як О.І. Амоша, І.М. Аксьонов, І.П. Булеєв, В.П. Вишневський, В.М. Геєць, В.П. Горбулін, А.Ф. Гриньов, С.Б. Довбня, Л.В. Дейнеко, М.І. Зверяков, Ю.В. Кіндзерський, О.М. Кондрашов, О.О. Шубін, М.М. Якубовський та інші. Не вдаючись до ретельного розгляду термінології, яка застосовується в цих працях, та особливостей усіх досліджень, зупинимося лише на деяких головних, на мою думку, моментах, потрібних для подальшого розгляду теми.

Так, В.П. Вишневський [1] вважає, що промислова політика простежується в діях уряду і є певним видом економічної політики поряд з фінансовою, торговельною та ін. Але у класичному розумінні промислова політика, на відміну від зовнішньоекономічної, має галузеве (sectoral) спрямування. У своїй статті він посилається на публікації зарубіжних учених, які погоджуються з таким визначенням і тим, що промислова політика передбачає втручання уряду з метою зміни галузевої структури виробництва в напрямках, де, як очікується, за відповідної підтримки можливі кращі перспективи економічного зростання. Ю.В. Кіндзерський [2] пропонує розглядати промислову політику у "вертикальному" і "горизонтальному" розрізах. Секторальний тип промислової політики, який передбачає дії нормативно-правового забезпечення господарської діяльності для великої кількості галузей і підприємств, — це "горизонтальна політика". До "вертикальної політики" варто відносити селективні заходи органів державної влади щодо надання певних пільг або преференцій окремим галузям, підгалузям чи підприємствам. Ми промислову політику розглядатимемо на прикладах конкретних галузей і підприємств як у "вертикальному", так і в "горизонтальному" напрямках.

З точки зору М.І. Зверякова [3], головні завдання промислової політики в Україні полягають у формуванні повноцінного корпоративного сектору економіки, оскільки в більшості розвинутих країн відбулась еволюція промислової політики від галузевої до політики підвищення конкурентоспроможності. Варто погодитися з тим, що "промислова політика не може бути незалежною від економічного регулювання з боку держави" [3, с. 14]. Більше того, саме держава повинна формувати і регулювати промислову політику у "вертикальному" і "горизонтальному" напрямках, ґрунтуючись на загальнодержавних економічних і навіть політичних інтересах. Правильним також є те, що національна промислова політика повинна враховувати досвід і напрацювання розвинутих країн у цій сфері, а також власне минуле, сучасний соціально-економічний і політичний стан та можливості країни.

Виконаний В.А. Палеховою аналіз [4] підтверджує висновок, що визначення та зміст промислової політики як об'єкта дослідження залишаються дискусійни-

ми питаннями. Поняття “промислова політика” та “структурна політика” не варто ототожнювати, оскільки друга – це одна з частин першої. Об’єктом промислової політики (industrial policy) України, як правило, є промислова сфера держави. Зарубіжні економісти до промислової політики відносять також інші сектори економічної діяльності, наприклад сільське господарство. Безумовно, промислова політика повинна передбачати підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг вітчизняних виробників на зовнішніх ринках, тобто враховувати зовнішньоекономічні аспекти, але не тільки. Не менш важливе завдання – захист внутрішнього ринку від експансії товарів іноземного походження.

Очевидно, що кінцевою метою має бути конкурентоспроможність національної економіки в середньо- та довгостроковій перспективі з урахуванням безпеки держави (продовольчої безпеки, обороноздатності та інших аспектів). Саме тому В.А. Палехова вважає, що “промислова політика може бути визначена як сукупність довгострокових дій держави, спрямованих на покращення галузевої структури економіки, розробку та освоєння науково-технічних досягнень і зростання обсягів експорту конкурентоспроможної продукції” [4].

Позитивно реагуючи на висловлені вченими трактування поняття “промислова політика” та визначення її мети, необхідно зазначити, що в літературі приділено недостатньо уваги проблемам (недолікам) промислової політики, яка реалізується (якщо вона взагалі існує) в Україні.

Моя позиція ґрунтується на тому, що поняття “промислова політика” побудоване на поєднанні термінів “політика” і “промисловість”. Згідно з енциклопедичним трактуванням, політика – цілеспрямована діяльність, яка пов’язана з прийняттям відповідальних рішень у сфері взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й народами. Політика є управлінською діяльністю стратегічного рівня щодо внутрішніх та зовнішніх правовідносин і взаємодій. У широкому розумінні політика – це сукупність засобів (інструментів) і методів (технік) для реалізації тих чи інших інтересів з метою досягнення визначених суб’єктом політичного процесу цілей у певному соціальному середовищі.

В енциклопедичних виданнях термін “промисловість” трактується як технічно розвинута галузь матеріального виробництва, яка забезпечує індустріалізацію економіки. Під поняттям “промисловість” розуміється також сукупність підприємств з видобування і перероблення сировини, виробництва електроенергії, металургійної та хімічної продукції, виготовлення знарядь праці для галузей економіки, інших товарів. Отже, очевидно, що промисловість – найважливіша сфера економіки держави.

Відповідно, промислова політика являє собою цілісну та скоординовану систему заходів органів державної влади, спрямованих на розвиток промисловості в цілому та її галузей зокрема, яка реалізується через певні механізми (стимулювання, регулювання, контроль тощо) для вирішення стратегічних і тактичних завдань з розвитку країни. Об’єкт промислової політики – не тільки окремі підприємства або галузі виробництва, а й увесь індустріальний комплекс держави, і вони мають розглядатись як єдиний, цілісний механізм.

З урахуванням сказаного промислової політики в Україні в подальшому будемо розглядати як цілеспрямовану діяльність органів державної влади, пов’язану з прийняттям відповідальних рішень у промисловості в широкому розумінні даного поняття. При цьому я трактую промислову політику як цілеспрямовану діяль-

ність уряду виключно на користь національних інтересів держави, народу України. Сукупність засобів, методів, рішень органів державної влади чи окремих персоналій у напрямі реалізації комерційних інтересів певних фінансово-промислових груп (ФПГ) або бізнес-структур, на мою думку, слід кваліфікувати не як промислову політику, а як корупцію у сфері економіки країни.

Проблеми промислової політики в Україні

По-перше. Варто зазначити, що в Україні, як і в деяких інших державах [4], немає законодавчо затвердженого Верховною Радою або Кабінетом Міністрів України документа, в якому було б визначено промислову стратегію і промислову політику. Кабінетом Міністрів України періодично у вигляді постанов, розпоряджень приймалися різні програми чи стратегії розвитку держави або окремих галузей промисловості на середньо- чи довгострокову перспективу. Ці програми мали, по суті, популістський характер: через відсутність фундаментального обґрунтування та реальних джерел фінансування вони не могли бути впроваджені в життя. При цьому передбачалося, що за виконання програм (національних, галузевих, стратегічних і т. д.) відповідатиме один з органів державної влади (міністерство, комітет, агенція), якому підпорядкована конкретна сфера економіки.

По-друге. Промислові стратегія і політика з моменту здобуття Україною незалежності фактично не передбачали заходів щодо збереження існуючих промислового, інтелектуального, освітнього, кадрового потенціалів країни. В таких умовах стихійний, тобто не керований, не регульований і не прогнозований органами державної влади перехід вітчизняної економіки на необмежені ринкові умови призвів до безповоротних втрат у промисловості. Йдеться не тільки про руйнування та ліквідацію окремих раніше ефективних підприємств, а й про знищення деяких підгалузей і галузей промисловості.

По-третьє. Нокаутуючого удару по національних інтересах України завдала специфічна приватизація, у процесі якої більшість промислових активів було розпродано за безцінь, подаровано певним особам чи майже безкоштовно передано в оренду для грабування. Держава не тільки не отримала сотні мільярдів доларів від приватизації, але, що найбільш небезпечно, з позиції національних інтересів узагалі втратила будь-який контроль над діяльністю майже всіх стратегічних, місто- і бюджетоутворюючих, експортоорієнтованих промислових об'єктів.

По-четверте. Держава своєчасно не забезпечила необхідної адресної підтримки шляхом використання всіх можливих механізмів та інструментів (пільгового оподаткування, державного замовлення, надання державних гарантій за позичками тощо) унікальних виробництв і підприємств, які виготовляють продукцію, що не має аналогів у світі.

По-п'яте. Промислова політика не передбачала і не передбачає вжиття жорстких заходів щодо захисту внутрішнього ринку від експансії товарів іноземного виробництва, наприклад, шляхом активного застосування антидемпінгових санкцій, а також дійової підтримки державою експортерів української продукції на зовнішніх ринках.

По-шосте. Заходи щодо підтримки окремих галузей промисловості, наприклад гірничо-металургійного комплексу (ГМК), які за рахунок інших сфер економіки держави вживалися Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України у межах промислової політики, виявилися неефективними навіть у відносно короткостроковій перспективі. Селективна промислова політика, яка реалізовувалася державою в інте-

ресах окремих бізнес-структур за рахунок інших промислових підприємств, учасників ринку, негативно вплинула на економіку і міжнародний імідж України.

По-сьоме. Занадто висока політизованість промислової політики та емоційний, а не прагматичний підхід до прийняття рішень на рівні органів державної влади України (наприклад, у сфері її експортно-імпортного компоненту), в останні роки призвели до від'ємного торговельного балансу.

По-восьме. Постійна та неефективна реорганізація структури органів державної влади (Кабінету Міністрів України, міністерств, відомств) і незадовільне вирішення кадрових питань у цих органах, навіть на рівні вищого керівництва, спричинили втрати професіоналізму посадовцями, які мають розробляти та реалізовувати на практиці промислову політику.

Деякі інші недоліки промислової політики в Україні будуть висвітлені далі на конкретних прикладах.

Промислова політика у сфері приватизації

На превеликий жаль, політику в Україні при проведенні приватизації промислових об'єктів, особливо великих і стратегічних, не можна визнати такою, що відповідає національним інтересам.

Перш за все, це стосується прийнятих лобістських законів щодо приватизації за безцінь усієї гірничорудної бази України та деяких металургійних комбінатів. На цьому країна втратила сотні мільярдів доларів. Антидержавні акти здійснювалися під соціалістичними гаслами підтримки власного (національного) виробника, збереження робочих місць, трудових колективів, створення умов для залучення інвестицій та інших міфів. Ніхто нічого у промисловості не зберіг, не зробив і навіть не планував здійснити щось кардинальне. Власники більшості приваблених, навіть стратегічних, підприємств отримали їх за безцінь під певні інвестиційні зобов'язання, які потім не виконали. Державні структури, які повинні охороняти національні інтереси, або спокійно спостерігають за цим, або сприяють такому псевдобізнесу.

Про непрофесійну промислову політику і невідповідність її національним інтересам народу України свідчать такі факти.

Недобудований *Криворізький гірничо-збагачувальний комбінат окислених руд (КГЗКОР)*, розташований у м. Долинська Кіровоградської області, є єдиним великим залізорудним об'єктом, який і досі не приватизували. Розрахунки підтверджують [5; 6; 7], що при продажу на відкритому аукціоні вартість КГЗКОР становитиме декілька мільярдів доларів. Водночас Україна щороку втрачає з державного бюджету майже 50 млн. грн. на його утримання, але це не рятує комбінат від руйнування і грабування. Влада не здійснює жодних заходів щодо його підготовки до приватизації. Фонд державного майна України (ФДМУ) і Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку) не виконують навіть Укази Президента України щодо узгодження всіх проблемних питань з іноземними інвесторами (Румунією та Словаччиною), які брали участь у будівництві КГЗКОР, і щодо його підготовки до продажу. Попередні переговори з даними інвесторами свідчать, що вони готові брати участь у продажу цього об'єкта за умови отримання відповідної частки від вирученої суми. Але, незважаючи на те, що йдеться про декілька мільярдів доларів, які може отримати бюджет України, органи державної влади, що опікуються промисловою політикою, фактично ухиляються від вирішення проблеми КГЗКОР.

Додаткові зразки такої промислової політики в Україні, здійсненої у процесі приватизації ряду привабливих промислових об'єктів, наведено далі.

Металургійна галузь

Двадцять п'ять років тому, на час здобуття Україною незалежності, ГМК був базовим елементом економіки держави. Він забезпечував майже 25% ВВП і понад 40% надходжень валюти. Металургія України займала 6-те місце у світі з виробництва сталі (більше 50 млн. т на рік). На цьому рівні металургія трималася до початку її реструктуризації та приватизації. Так, ще у 2007 р. частка ГМК у ВВП країни становила близько 27%, а у валютній виручці за 6 місяців 2008 р. — 48%. Галузь забезпечувала 500 тис. робочих місць.

У 2015 р. виплавка сталі впала до 23 млн. т, і перспектив істотно виправити ситуацію немає. Чисельність зайнятих у ГМК скоротилась орієнтовно на 100–150 тис. осіб. Такий розвиток подій свідчить про недолугість промислової політики, яка реалізується державою в металургійній промисловості.

Верховна Рада і Кабінет Міністрів України, перебуваючи під постійним тиском лобістських сил, неодноразово ухвалювали закони, постанови, розпорядження та інші нормативно-правові акти, якими надавали окремим підприємствам ГМК підтримку шляхом розстрочок (відстрочення) деяких платежів до державного та місцевих бюджетів, зниження ставки оподаткування прибутку, зменшення відрахувань до державного інноваційного фонду, скасування нарахованих пені та штрафів тощо [8]. Проте модернізації чи реконструкції потужностей за рахунок зекономлених на цьому коштів зроблено не було. Більше того, в періоди екстремально високих цін на залізорудну сировину і металопродукцію на світових ринках, коли гірничо-збагачувальні комбінати (ГЗК) та металургійні підприємства отримували надприбутки від експорту продукції, фінанси направлялися не на реконструкцію та модернізацію виробництва, а на інші проекти. У 2010 р., наприклад, ціна на залізорудну сировину досягла 160 дол. за 1 т, а її собівартість була на рівні 30–40 дол. Очевидно, що при експорті близько 40 млн. т руди річний прибуток становив приблизно 4 млрд. дол. Прибутковим на той час був також експорт металопродукції. Але кардинальної модернізації, яка б могла вивести українську металургію на передові позиції у світі, проведено не було. У підсумку обсяги виробництва металопродукції постійно зменшувалися.

Замість того, щоб зосередитися на виявленні та подоланні кризових явищ, які відбуваються безпосередньо в самому ГМК, власники металургійних активів у черговий раз вимагають від Верховної Ради та Кабінету Міністрів України преференцій для металургії за рахунок інших галузей промисловості, що очікувано призведе до поглиблення фінансово-економічної кризи в державі. Так, металурги намагаються покращити свій фінансовий стан за рахунок економіки держави в цілому: "Укрзалізниця", бруттозаготівельних підприємств, зниження вартості транспортування газу для промислових споживачів, зменшення портових зборів, застосування відповідного коефіцієнта (0,25) до земель, які перебувають у користуванні ГМК, та інших преференцій. Висловлені вимоги металургів викликають багато запитань. "Укрзалізниця", наприклад, не бачить підстав для того, щоб тарифи на залізничні перевезення в Україні були у 2–2,5 раза нижчими, ніж у Білорусі чи Росії, або на порядок — ніж у наших західних сусідів, і не бажає субсидувати ФПГ, які володіють промисловими активами ГМК.

Промислова політика, що реалізується Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України в металургійній галузі, традиційно здійснюється на користь великих ФПГ, а не національних інтересів країни. Наочним прикладом цього є ситуація, яка склалась у 2014–2016 рр. з *брухтозаготівельною підгалуззю* промисловості України. Експорт товарів з України за перші 6 місяців 2016 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року зменшився на 11,9%. Україна в січні – червні 2016 р. скоротила експорт брухту чорних металів до 233,378 тис. т, що на 68,4% менше порівняно з аналогічним періодом 2015 р. (739,187 тис. т). Фінансові втрати становили 77,5%: у I півріччі 2015 р. надходження валюти від експорту металобрухту дорівнювали 181,786 млн. дол., за такий самий період 2016 р. – 40,992 млн. дол. Імпорт металобрухту за перші 6 місяців 2016 р., як і в попередні роки, був незначним – усього 14,122 тис. т на суму 3,681 тис. дол. Оскільки імпорт здійснювався із Словаччини і Туреччини, можна припустити, що це був реекспорт українського металобрухту.

У 2014 р. Україна експортувала 936,937 тис. т брухту чорних металів, а у 2015 р. – 1212,558 тис. т. У 2010 р. обсяг експорту металобрухту становив майже 5 млн. т, нині ж Україна здатна щороку заготовляти 5–5,5 млн. т. Оскільки потреба української металургії в металобрухті за прогнозованого обсягу виробництва сталі на рівні 23–25 млн. т не перевищує 3 млн. т (близько 12% обсягу виплавки сталі), то ми можемо і повинні експортувати не менш як 2 млн. т брухту чорних металів на рік. На превеликий жаль, цього не відбувається.

Важливо підкреслити, що кардинальне скорочення (на практиці – фактичне припинення) експорту металобрухту в I півріччі 2016 р. позитивно не вплинуло на обсяги виробництва та експорту готової металопродукції. Валютні надходження від експорту продукції чорних металів скоротилися на 22,1% – до 3 млрд. 346,988 млн. дол., порівняно з аналогічним періодом 2015 р. (4 млрд. 296,491 млн. дол.). А імпорт в Україну аналогічної продукції збільшився за вказаний період на 15,1% – до 363,943 млн. дол. При цьому Україна у 2015 р. також скоротила надходження від експорту чорних металів – на 37,5% порівняно з 2014 р. Динаміка сумна.

Дефіциту металобрухту (коли потреби внутрішнього ринку не забезпечуються внаслідок відсутності продукції) в Україні немає. Більше того, заготівельники здатні й готові збільшити збирання брухту чорних металів у разі дерегуляції його експорту. Спеціальні дослідження і досвід попередніх років показали, що обсяги заготівлі металобрухту прямо пропорційно залежать від обсягів експорту. Чим більше дозволено експортувати металобрухту, тим більше його збирають. І навпаки.

Таким чином, в умовах промислової політики і ринкової економіки “по-українськи” одні приватні підприємства (металургійні комбінати і заводи) – суб’єкти ринку – паразитують за рахунок інших, які спеціалізуються на заготівлі металобрухту. Нічого подібного ніде у світі немає [9].

На особливий коментарі заслуговує Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення дефіциту брухту чорних металів на внутрішньому ринку”* (далі – Закон № 1455-VIII). Він передбачає надання преференцій місцевим металургам шляхом підвищення експортного мита на брухт чорних металів до 30 євро і тим самим порушує підписані Україною міжнародні зобов’язання щодо Договору про вступ до СОТ і Угоди про асоціацію з ЄС.

* Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення дефіциту брухту чорних металів на внутрішньому ринку : Закон України від 12.07.2016 р. № 1455-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T161455.html.

У зв'язку з наданням преференцій українським підприємствам у вигляді передбаченого Законом № 1455-VIII підвищення вивізного (експортного) мита на брухт чорних металів можна очікувати, що проти продукції українських металургів зарубіжними виробниками будуть запроваджені антидемпінгові санкції, які значно ускладнять процес експорту. Крім того, Україна зазнає іміджевих та політичних втрат унаслідок порушення підписаних і ратифікованих міжнародних зобов'язань.

Підвищення експортного мита до 30 євро за 1 т металобрухту призведе до істотного зменшення експорту цієї сировини. В результаті знизяться надходження валюти до країни і прямі надходження до бюджету від експортного мита, яке в останні роки становить 10 євро за 1 т брухту чорних металів. Існує небезпека, що підприємства брухтозаготівельної галузі збанкрутують, і приблизно 20 тис. українців, які тут працюють і сплачують податки до бюджету країни, будуть звільнені. Зазнають чималих збитків і деякі підгалузі економіки України (порти, залізничний і автомобільний транспорт та ін.), пов'язані із заготівлею, постачанням на внутрішній ринок та експортом металобрухту. Це спричинить додаткові втрати бюджету.

Заходи щодо зменшення обсягів експорту брухту чорних металів депутати Верховної Ради України обґрунтовують тим, що це, нібито, створить умови для збільшення виробництва готової металопродукції (з доданою вартістю), як у випадку переробки деревини—"кругляку" на українських підприємствах. Але порівнювати цю ситуацію з тією, що склалася в металургії, не можна, тому що ціна нового, навіть невеликого електрометалургійного заводу становить більш як 0,5 млрд. дол. На проектування і будівництво такого підприємства потрібно не менше п'яти років [10]. Спроба побудувати міні-металургійний завод у м. Біла Церква, як відомо, ні до чого хорошо не привела, крім як до великих втрат інвестора. Варто підкреслити, що обмеження експорту брухту чорних металів ніяк не збільшить виробництво та обсяги експорту готової металопродукції (з доданою вартістю). Отже, надходження до бюджету від цього не зростуть, тому що обсяги виробництва сталі та експорту готової металопродукції не можуть бути збільшені за рахунок введення в експлуатацію нових металургійних потужностей, втім, їх будівництво навіть не планується [10].

Передусім ще раз підкреслимо, що внаслідок скорочення експорту брухту чорних металів Україна у 2016 р. не отримає запланованих 200 млн. дол. Крім того, бюджет втратить понад 10 млн. євро, адже штучне зниження ціни на металобрухт на внутрішньому ринку, зумовлене скороченням його експорту і введенням вивізного (експортного) мита в розмірі 30 євро, зменшить орієнтовно на 100 млн. дол. виручку державних підприємств (таких як "Укрзалізниця" та ін.) від продажу брухту чорних металів. Бюджети всіх рівнів недоотримають раніше заплановані надходження від сплати податків брухтозаготівельними підприємствами та їх працівниками через зупинення виробництва і скорочення робочих місць.

Кольорова металургія

Політику щодо кольорової металургії розглянемо на прикладі деяких "знакових" підприємств, які є стратегічно значущими для держави.

Про *алюмінієву промисловість* в Україні сьогодні можна говорити лише в минулому часі. Україна через суди повернула до державної власності 62,01% акцій *Запорізького алюмінієвого комбінату (ЗАЛК)*, які раніше належали російському

промислового гіганту “Российский алюминий” (РусАл), у зв’язку з невиконанням інвестиційних зобов’язань. Але після перебування у власності цієї компанії ЗалК, який до приватизації щороку виробляв 100 млн. т алюмінію, втратив виробничий та інтелектуальний потенціали і тепер, скоріше, являє собою так би мовити “труп”, ніж ще “живий” завод. Ні ФДМУ, ні Міністерство промислової політики, підрозділи якого при ліквідації увійшли до складу Мінекономрозвитку, не завадили руйнуванню ЗалК російським алюмінієвим гігантом. Із зупиненням ЗалК (швидше за все, назавжди) у його первісному складі наша держава фактично втратила алюмінієву промисловість. Враховуючи сказане, Україна, захищаючи свої національні інтереси, зобов’язана звернутися до Міжнародного арбітражного суду з позовами до РусАл про компенсацію збитків, завданих нашої державі деструктивними діями цієї компанії по відношенню до ЗалК, і невиконання взятих при його приватизації інвестиційних зобов’язань.

До алюмінієвої галузі належить також *Миколаївський глиноземний завод (МГЗ)*. Це стратегічне підприємство, яке певною мірою “тримає за горло” алюмінієву промисловість Росії. На мою думку, МГЗ безвідповідально, Україні на збиток, був проданий компанії РусАл. Російська алюмінієва промисловість майже на 30% залежить від постачання на її підприємства сировини (глинозему) з Миколаївського глиноземного заводу. Найменші затримки з відвантаженням українського глинозему до Росії можуть паралізувати роботу сибірських алюмінієвих гігантів. Ринкова вартість МГЗ становить не менш як 5 млрд. дол. У 2000 р. він був проданий російській структурі за майже в 50 разів нижчою ціною, ніж ринкова, але під інвестиційні зобов’язання, що покупець збудує в Україні новий завод з виробництва алюмінію і вирішить екологічні проблеми регіону, зумовлені накопиченням шкідливих відходів глиноземного виробництва (червоного шламу). Вартість будівництва нового алюмінієвого комбінату орієнтовно становить 3–5 млрд. дол. Ця сума була фактично другою складовою плати за акції МГЗ.

У 2004 р. з невідомих і незрозумілих причин інвестиційні зобов’язання щодо будівництва заводу з виробництва алюмінію в Україні було змінено на договір з проведення модернізації потужностей МГЗ і збільшення виробництва глинозему до 1,6 млн. т на рік, замість того, щоб змусити РусАл здійснити відповідну доплату за акції МГЗ. Компанія РусАл не виконала навіть ці зобов’язання.

У повному обсягу компанія РусАл також не виконала зобов’язання щодо покращення екологічного стану навколо МГЗ. Кількість відходів глиноземного виробництва, а саме – червоного шламу, що складається у двох сховищах, і далі накопичується. Це створює небезпеку екологічної катастрофи в разі прориву дамби шламосховища. Пил червоного шламу, що підіймається з поверхні шламосховищ, розноситься вітром на багато кілометрів. У результаті страждають території і, головне, здоров’я людей, які проживають у прилеглих до МГЗ районах. Забруднюється Дніпро-Бугський лиман. Значні площі Миколаївської області в прямому сенсі почервоніли.

Екологічний податок, який сплачує МГЗ, у десятки разів нижчий, ніж у розвинутих країнах ЄС. В Європі ставки екологічних податків сягають 2,5% ВВП, платежі за розміщення відходів є набагато (в 10–30 разів) вищими, ніж відповідні українські показники. Тож на першому етапі екологічний податок на викиди і розміщення червоних шлаків МГЗ необхідно збільшити орієнтовно в 10 разів. Йдеться про сотні мільйонів гривень додаткових надходжень до бюджету України.

Зазначені обставини є підставою для скасування договору купівлі-продажу пакета акцій ПАТ "Миколаївський глиноземний завод" і повернення заводу до державної власності. В іншому випадку для відстоювання державних інтересів Україна повинна вимагати від компанії РусАл доплату, яка відповідає реальній ринковій вартості МГЗ або вартості нового заводу з виробництва алюмінію, будівництво якого передбачалось інвестиційними зобов'язаннями покупця. Необхідно також ввести експортне мито на глинозем, що вивозиться з України до Росії. Такий захід, безумовно, буде позитивним з усіх точок зору. Наведені пропозиції відповідають національним інтересам України, реалізація яких є можливою.

Трагічна доля, схоже, очікує і *титанову промисловість* України, якщо не буде вжито заходів щодо її порятунку. Розглянемо промислову політику, яка реалізується по відношенню до сировинних підприємств кольорової металургії: *Вільногірського гірничо-металургійного комбінату (ВГМК)* та *Іршанського гірничо-збагачувального комбінату (ІГЗК)*.

За рішенням влади, з 2004 по 2014 р. ці комбінати перебували в кабальній оренді у ПрАТ "Кримський Титан", яке входило до холдингу "Group DF" і за символічну плату експлуатувало комбінати, але орендну плату практично не сплачувало. На час здавання комбінатів в оренду Фондом державного майна України ВГМК виробляв на рік приблизно 240 тис. т ільменітового, 70 тис. т рутилового, 40 тис. т цирконового концентратів, ІГЗК — 450 тис. т ільменітового концентрату. В часи оренди комбінати зменшили обсяги виробництва зазначеної продукції, але все одно залишалися суперприбутковими. За експертними оцінками, фактичний прибуток щороку становив на ВГМК 200 млн. дол., на ІГЗК — трохи менше. Судячи по нинішньому стану виробничих потужностей, отримані прибутки в розвиток комбінатів не вкладалися.

У вересні 2014 р. Уряд України прийняв рішення не продовжувати збиткової оренди зазначених комбінатів. Проте ситуація не покращилась. ІГЗК і ВГМК не стали самостійними ефективними підприємствами, якими вони були до оренди, а ввійшли до складу терміново створеного державного підприємства "Об'єднана гірничо-хімічна компанія" (ОГХК). Промислова політика, яку нині здійснює менеджмент ОГХК у сфері реалізації-продажу комбінатами видобутої сировини, призвела до зменшення прибутків у разі і подальшого занепаду ІГЗК та ВГМК. Згідно з публікаціями у ЗМІ [11], за підсумками 2015 р. ОГХК отримала приблизно 1,9 млрд. грн. доходу і 773 млн. грн. чистого прибутку, а в I кварталі 2016 р. — 400 млн. грн. доходу і 144 млн. грн. чистого прибутку. Тобто під керівництвом державної ОГХК прибутки від продажу продукції ІГЗК і ВГМК зменшилися майже в десять разів. При цьому однозначно зрозуміло, що для держави єдиним виходом із ситуації залишається приватизація — продаж цих комбінатів на відкритому аукціоні. За оцінками фахівців, вартість кожного з них при прозорому продажу може сягнути декількох мільярдів доларів.

Щоб зробити висновок щодо перспектив розвитку титанової промисловості в Україні розглянемо проблеми єдиного в країні підприємства, що виробляє титанову губку, — *Запорізького титано-магнієвого комбінату (ЗТМК)*. Проектна потужність ЗТМК при його проектуванні оцінювалася на рівні 18,6 тис. т. За часів СРСР в один з років на комбінаті було встановлено рекорд — 21,5 тис. т титанової губки. Нині її виробляють набагато менше — приблизно 8 млн. т — і майже всю експортують. Крім титанової губки на ЗТМК раніше виробляли також магній і

кремній у вигляді пластин, германій. Незважаючи на те, що технологіям та обладнанню була потрібна модернізація, п'ять років тому ЗТМК ще був прибутковим. Залишаючись в Україні стратегічним державним підприємством, комбінат мав шанси поступово провести реконструкцію з використанням власних і кредитних фінансових ресурсів. Це був перший сценарій можливого розвитку ЗТМК.

Інший можливий сценарій – продаж цілісного майнового комплексу комбінату вартістю орієнтовно 600–800 млн. дол. інвестору, якому належать потужності з переробки титанової губки на готові вироби з металевого титану. За такого варіанта Україна отримала б істотні надходження до бюджету, а ЗТМК було б модернізовано інвестором з доведенням його потужності до 20 тис. т губки на рік, та, ймовірно, на комбінаті у великих масштабах було б організовано її переплавляння на зливки чи сляби. Не виключено, що також відродилося б промислове виробництво магнію, кремнію, германію.

Замість двох названих сценаріїв ФДМУ і Кабінет Міністрів України реалізували схему фактичного дарування ЗТМК групі компаній “Group DF”. Схема спрощено полягала в тому, що на базі ЗТМК було створено ТОВ “Запорізький титано-магнієвий комбінат” (ТОВ “ЗТМК”), якому передавався цілісний майновий комплекс комбінату. Недержавний учасник цього товариства – компанія “Толексіс Трейдінг Лімітед” (Республіка Кіпр) – отримав 49% за обіцянку провести модернізацію і технічне переоснащення виробництва титанової губки. Фонду державного майна України у статутному капіталі ТОВ “ЗТМК” належить 51%, але нинішнє керівництво товариства фактично здійснюється менеджментом, який представляє інтереси “Group DF”.

Уся операція відчуження ЗТМК з державної власності була ретельно продумана та оформлена відповідними постановами Кабінету Міністрів України. Компанія “Толексіс Трейдінг Лімітед”, згідно зі своїми інвестиційними зобов'язаннями, перерахувала близько 90 млн. дол. до статутного капіталу ТОВ “ЗТМК” і 20 млн. дол. – на виконання програми розвитку і модернізації виробництва продукції на підприємстві. Крім того, 68 млн. грн. компанія надала як фінансову допомогу для погашення заборгованості ЗТМК з виплати податків та інших обов'язкових платежів.

Оскільки ТОВ “ЗТМК” очолює менеджмент “Group DF”, який керує фінансами товариства, то названі кошти, перераховані йому компанією “Толексіс Трейдінг Лімітед”, що належить “Group DF”, фактично прямо або опосередковано знаходяться в розпорядженні даної групи. З цієї причини бюджет нашої держави за відчуження 49% цілісного майнового комплексу не отримав ніяких надходжень.

Особливу увагу слід звернути на те, що зазначена операція з роздержавлення ЗТМК у рамках промислової політики, яка, нібито, здійснюється в титановій галузі, виконувалася під гаслами пріоритетного розвитку промислового виробництва на інноваційній основі. Стратегічна програма, створена під цей бізнес-проект, передбачала будівництво нового виробництва титанового шлаку потужністю 150000 т/рік, створення виробництва губчастого титану продуктивністю 20000 т/рік, збільшення виробництва тетрахлориду титану до 80000 т/рік і ще ряд заходів щодо оновлення матеріально-технічної бази комбінату. Але, на превеликий жаль, усі мегапроекти, які обіцяла виконати “Group DF” на ЗТМК, залишилися тільки на папері. Виробничі та фінансові показники комбінату по-

гіршуються, незважаючи на Постанову Кабінету Міністрів України *, якою ТОВ "ЗТМК" віднесено до об'єктів, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки країни. Можна очікувати, що менеджмент ТОВ "ЗТМК" накопичуватиме борги перед посередниками та підприємствами "Group DF" з тим, щоб далі вести комбінат до банкрутства і потім його привласнити.

Політика держави нині полягає в тому, щоб отримати можливість якимось чином впливати на діяльність ТОВ "ЗТМК". Для того щоб виконати згадане розпорядження Кабінету Міністрів України, Фондом державного майна України було укладено з ДП "Об'єднана гірничо-хімічна компанія" договір-доручення на здійснення функції з управління корпоративними правами держави в розмірі 51% статутного капіталу ТОВ "ЗТМК". Проте, незважаючи на рішення Кабінету Міністрів України і Фонду державного майна України, а також на те, що з листопада 2015 р. Верховна Рада зменшила кворум учасників для проведення загальних зборів товариства з 60 до 50%, ОГХК, яка отримала право на управління 51% акцій ЗТМК, не може встановити реальний контроль над діяльністю ЗТМК через загальні збори товариства. Водночас компанія "Толексіс Трейдинг Лімітед" звертається до суду з позовами, намагаючись зберегти за собою управління комбінатом і заблокувати дії ОГХК.

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що в результаті прийнятих рішень держава втратила стратегічний Запорізький титано-магнієвий комбінат, не отримала надходжень до бюджету від його приватизації і не може навіть встановити контроль над 51% статутного капіталу ТОВ "ЗТМК". Навряд чи таку промислову політику держави можна визнати успішною з позиції національних інтересів. Проте можливість повернути політику в титановій галузі на шлях національних інтересів ще зберігається.

Хімічна промисловість

Більшість з майже сотні хімічних підприємств, які успішно працювали в Україні 25 років тому, вже не функціонують. Дієздатними залишаються шість великих підприємств, які виробляють азотні мінеральні добрива (аміачну селітру, карбамід та ін.), але нині працюють лише черкаський "Азот" і кам'янський "Азот". Власником чотирьох підприємств – рівненського, черкаського, северодонецького "азотів" і горлівського "Стиролу" – є "Group DF". Державним залишається лише Одеський припортовий завод, епопею з приватизацією якого розглянемо далі. Проблеми всіх "азотів" пов'язані із забезпеченням їх сировиною (природним газом) та її ціною. Держава протягом останніх десятиліть не в змозі позитивно вирішити це питання.

Водночас необхідно підкреслити, що виробництво мінеральних добрив відноситься до проблематики продовольчої безпеки держави, адже забезпечити врожайність зернових та інших культур можна лише при застосуванні азотних, фосфорних і калійних добрив. Фосфорні добрива в Україні виробляють тільки на підприємстві "Суміхімпром". А підприємства, що раніше виробляли калійні мінеральні добрива в містах Стебнік і Калуш, не функціонують. Крім фосфорних мінеральних добрив, "Суміхімпром" – єдине в Україні підприємство, яке виробляє двоокис титану (TiO_2), що є сировиною для лакофарбової промисловості та ін.

* Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 р. № 83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/83-2015-%D0%BF/print1464951795780145>.

Наприкінці 2011 р. ПАТ “Сумихімпром” було визнано неплатоспроможним. Борг підприємства тоді становив приблизно 40 млн. грн. При його рентабельності у 20% та обороті фінансів у 300 млн. дол. на рік щорічна прибутковість “Сумихімпрому” оцінювалася в 60 млн. дол. Отже, борг у 40 млн. грн. не міг призвести до банкрутства такого гіганта хімічної промисловості. Проте підконтрольний компанії “Group DF” менеджмент при невтручанні чи, можливо, за сприяння органів державної влади розпочав планомірну діяльність щодо доведення підприємства до банкрутства і привласнення його зазначеною компанією за борги.

Слід підкреслити, що нині заборгованість “Сумихімпрому” зросла орієнтовно до 1,5 млрд. грн. Як і слід було очікувати, левову частку – 1 млрд. грн. – зосереджено у структурах, близьких до “Group DF”. За нормальної роботи підприємства його чистий прибуток становитиме 1–1,2 млрд. грн. на рік. Тобто за рік-півтора “Сумихімпром” може розрахуватися з основною частиною боргів, якщо працюватиме в даному напрямі. Уряд просто не має права допустити ліквідації цього підприємства, в процесі чого потужний промисловий об’єкт розкрадуть по частинах у корисливих інтересах певних комерційних структур.

Держава повинна повернути підприємство під своє управління, звільнивши його від підконтрольного “Group DF” менеджменту. Потім – підготувати і виставити 100% акцій ПАТ “Сумихімпром” на продаж на відкритому аукціоні для інвесторів, готових придбати це унікальне підприємство за реальні гроші й забезпечити його стабільне функціонування.

Розглянуті приклади занепаду підприємств металургії, титанової та хімічної промисловості однозначно свідчать про неприпустимість створення в Україні вертикально інтегрованих холдингів, корпорацій, промислових монстрів, які стають фактично непідконтрольними державі, промислова політика яких націлена, передусім, на отримання максимальних прибутків і не враховує національних інтересів країни. Антимонопольний комітет України поки що не має вагомих успіхів щодо вирішення питання демонополізації в державі, де бізнесові структури аномально розрослися до гіпергігантських розмірів та узурпували окремі галузі промисловості. Водночас спроби створити, наприклад, вертикально інтегрований титановий холдинг, до якого планувалося включити і “Сумихімпром”, нібито на умовах державно-приватного партнерства, свідчать, що ніякого партнерства з державою немає. Навпаки, приватний партнер намагається привласнити належні державі найкращі промислові об’єкти, застосовуючи при цьому неправові механізми. Досвід технічно розвинутих країн підтверджує, що монополізація окремих галузей промисловості бізнес-структурами призводила, як правило, до деградації цих галузей, і саме тому законодавство багатьох держав передбачає норми, які обмежують функціонування монополій. Очевидно, що Україна повинна ретельно вивчити зарубіжний досвід і впровадити в нашій державі найкращі в цій сфері стандарти.

Окремого розгляду потребує питання найефективнішого в Україні об’єкта хімічної промисловості – *Одеського припортового заводу (ОПЗ)*. Уряд і Фонд державного майна України неодноразово розглядали питання про його приватизацію. У серпні 2016 р. завод удруге був виставлений на продаж, але покупців не знайшлося. Схоже, що промислова політика держави по цьому промисловому об’єкту знову виявилася не до кінця продуманою. Причина такого висновку полягає в не відповідній для продажу ОПЗ кон’юнктурі ринку, непрозорості оціню-

вання, заниженій вартості підприємства, відсутності вагомих інвестиційних зобов'язань для його майбутнього власника, нечіткості соціальних вимог у перспективі по відношенню до працівників ОПЗ і жителів м. Південний, а також у багатьох інших невирішених принципових питаннях. У темі продажу ОПЗ не знайшло необхідного вирішення питання перевантаження аміаку з використанням унікального аміакопроводу "Тольятті – Одеса", який, згідно з чинним законодавством України, не підлягає приватизації.

Одеський припортовий завод крім того, що виробляє хімічну продукцію (технічний аміак і карбамід), також надає послуги з перевантаження на судна аміаку як власного виробництва, так і того, що надходить від азотних підприємств Росії та України залізницею і магістральним аміакопроводом. На цьому ринку послуг ОПЗ займає монопольне становище і кардинально впливає на обсяги експорту з порту "Південний".

Згідно з чинним законодавством України *, українська ділянка магістрального аміакопроводу "Тольятті – Одеса" має важливе народногосподарське та оборонне значення і перебуває в державній власності, а підприємство, яке його обслуговує (УДП "Укрхімтрансаміак"), є стратегічним і не підлягає приватизації.

У разі приватизації ОПЗ і переходу контролю над комплексом перевантаження до приватних рук нові власники здатні не тільки істотно зменшити обсяги, а й повністю зупинити транзит і експорт аміаку. Після приватизації ОПЗ без виокремлення з його складу комплексу перевантаження аміаку доля стратегічного унікального підприємства, яким є аміакопровід "Тольятті – Одеса", залежатиме від приватної особи, власника ОПЗ, і Україна як держава вже не зможе захистити інтереси ДП "Укрхімтрансаміак" (тобто національні інтереси).

Підкреслимо, що у 2015 р. підприємство "Укрхімтрансаміак" забезпечило транзит більш як 2,3 млн. т російського аміаку, що дозволило отримати валютних надходжень у розмірі близько 100 млн. дол. і понад 1,9 млрд. руб. В Україні до бюджетів усіх рівнів було перераховано 946,5 млн. грн. За підсумками I півріччя 2016 р. ситуація ще більше вражає: забезпечено транзит 1236 тис. т російського аміаку, отримано понад 1,6 млрд. грн., у тому числі 48 млн. дол. і понад 1 млрд. руб. До бюджетів усіх рівнів перераховано 873,5 млн. грн. Нині на підприємстві "Укрхімтрансаміак" працюють 739 співробітників, їхня середня зарплата – 10597 грн., з якої регулярно сплачуються податки. Крім того, витрати на ремонт і експлуатацію аміакопроводу повинні становити орієнтовно 400 млн. грн. на рік, щоб гарантовано забезпечувати роботу і, головне, безпеку об'єкта. Причому ці витрати "Укрхімтрансаміак" повинен нести незалежно від того, експлуатується аміакопровід чи ні.

З огляду на сказане, для дотримання національних інтересів комплекс перевантажування аміаку на морські судна в порту "Південний" повинен стати, як і магістральний аміакопровід, підприємством, яке не підлягає приватизації (наприклад, шляхом виокремлення цього комплексу із структури ОПЗ і створення на його базі нового державного підприємства). Одним з варіантів рішення можуть бути виокремлення його із складу ОПЗ і приєднання до ДП "Укрхімтрансаміак". Це дозволить Україні зберегти ефективну транспортну артерію і тримати під державним контролем об'єкт з десятками тисяч тонн аміаку, який за своїми хімічними характеристиками є сильнотоксичною отруйною речовиною (отрутою).

* Про трубопровідний транспорт : Закон України від 15.05.1996 р. № 192/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960192.html.

У нинішніх умовах порушене питання набуває для України особливого значення у плані національної безпеки та оборони, тому держава зобов'язана ще раз і більш детально його проаналізувати.

Список використаної літератури

1. Вишневецький В.П. Промислова політика: теоретичний аспект // Економіка промисловості. – 2012. – № 2. – С. 4–15.
2. Кіндзерський Ю. Інститут держави і проблеми оновлення промислової політики в Україні // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 48–58.
3. Зверяков М.І. Промислова політика і механізм її реалізації // Економіка України. – 2016. – № 6. – С. 3–18.
4. Палехова В.А. Промислова політика: теоретичний аспект та уроки іноземного досвіду // Ефективна економіка. – 2009. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2021>.
5. Мазур В.Л., Тимошенко М.В. Актуальні економічні питання в металургійній галузі України // Економіка України. – 2012. – № 6. – С. 13–23.
6. Мазур В.Л., Тимошенко М.В. Нереалізовані можливості поповнення бюджету України // Економіка України. – 2012. – № 11. – С. 38–47.
7. Мазур В.Л., Тимошенко М.В. Аналіз урядових програм підтримки металургії України // Економіка України. – 2013. – № 8. – С. 22–32.
8. Мазур В.Л., Скороход О.Б. Конкурентні позиції підприємств гірничо-металургійного комплексу України // Економіка України. – 2009. – № 3. – С. 4–18.
9. Мазур В.Л., Тимошенко М.В., Мазур С.В. Проблеми регулювання ринку брухту чорних металів в Україні // Економіка України. – 2014. – № 11. – С. 39–50.
10. Мазур В.Л., Тимошенко М.В., Мазур С.В. Экологические, технологические и экономические аспекты развития металлургии Украины // Экология и промышленность. – 2014. – № 3. – С. 4–18.
11. Шевченко Н. Высокая концентрация // Бизнес. – 2016. – 25 июля. – С. 14–19.

References

1. Vyshnevs'kyi V.P. *Promyslova polityka: teoretychnyi aspekt* [Industrial policy: theoretical aspect]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2012, No. 2, pp. 4–15 [in Ukrainian].
2. Kindzers'kyi Yu. *Instytut derzhavy i problemy onovlennya promyslovoi polityky v Ukraini* [The institution of a state and problems of the renewal of the industrial policy in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2011, No. 1, pp. 48–58 [in Ukrainian].
3. Zveryakov M.I. *Promyslova polityka i mekhanizm ii realizatsii* [Industrial policy and a mechanism of its realization]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2016, No. 6, pp. 3–18 [in Ukrainian].
4. Palekhova V.A. *Promyslova polityka: teoretychnyi aspekt ta uroky inozemnogo dosvidu* [Industrial policy: theoretical aspect and lessons of the foreign experience]. *Efekt. Ekon. – Effic. Econ.*, 2009, No. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2021> [in Ukrainian].
5. Mazur V.L., Tymoshenko M.V. *Aktual'ni ekonomichni pytannya v metalurgiinii galuzi Ukrainy* [Actual economic questions of Ukraine's metallurgical branch]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2012, No. 6, pp. 13–23 [in Ukrainian].

6. Mazur V.L., Tymoshenko M.V. *Nerealizovani mozhlivosti popovnennya byudzhetu Ukrainy* [Unrealized potentialities to replenish Ukraine's budget]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2012, No. 11, pp. 38–47 [in Ukrainian].

7. Mazur V.L., Tymoshenko M.V. *Analiz uryadovykh program pidtrymky metalurgii Ukrainy* [Analysis of state's support programs of Ukraine's metallurgy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2013, No. 8, pp. 22–32 [in Ukrainian].

8. Mazur V.L., Skorokhod O.B. *Konkurentni pozytsii pidpryemstv girnycho-metalurgiinogo kompleksu Ukrainy* [Competitive positions of enterprises of Ukraine's mining-metallurgical complex]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2009, No. 3, pp. 4–18 [in Ukrainian].

9. Mazur V.L., Tymoshenko M.V., Mazur S.V. *Problemy reguluvannya rynku brukhtu chornykh metaliv v Ukraini* [Problems of regulation of the ferrous scrap market in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 11, pp. 39–50 [in Ukrainian].

10. Mazur V.L., Tymoshenko M.V., Mazur S.V. *Ekologicheskie, tekhnologicheskie i ekonomicheskie aspekty razvitiya metallurgii Ukrainy* [Ecological, technological, and economic aspects of the development of Ukraine's metallurgy]. *Ekol. i Promysh. – Ecol. and Indust.*, 2014, No. 3, pp. 4–18 [in Russian].

11. Shevchenko N. *Vysokaya kontsentratsiya* [High concentration]. *Biznes – Business*, 2016, 25 July, pp. 14–19 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 5 вересня 2016 р.
Закінчення – у наступному номері журналу.
